

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/ Volume 8, Sayı/ Issue 19 (Ađustos/ August 2019), s. 163-177.
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut287>
ISSN: 2147-5490, Mainz-Almanya

Özgün Makale/ Original Article

|| Geliř Tarihi: 19.07.2019
|| Kabul Tarihi: 09.08.2019

ukurovalı Âşıkların Dilinde Deve

The Camel In The Words Of Çukurova Minstrels

Ali DOĞANER*

Öz

Konargöçerlik, hayvancılığa bağlı olarak tarih boyunca Çukurova bölgesinde hüküm süren bir yaşam biçimidir. Bölgenin iklim şartlarından dolayı mevsime bağlı olarak kışın Çukurova'ya inen aşiretler, yaz geldiğinde develeriyle serin olan yaylalara göç etmek zorunda kalmışlardır. Osmanlı Devleti döneminde başlayan, Cumhuriyet'in kuruluşuyla devam eden iskân politikasına bağlı olarak tarıma, bunun sonucunda da yerleşik hayata geçişle birlikte deve eski önemini kaybetmiştir. Tarımda, ulaşımda ve taşımacılıkta makineleşmeyle de deveye olan ihtiyaç tamamen ortadan kalkmıştır. ukurova, konargöçer kültürünün yanında aşıklık geleneğinin de canlı olarak yaşadığı bölgelerden birisi olmuştur. Bu iki kültür iç içe geçerek, birbirini besleyerek varlığını korumuştur. ukurovalı âşıklardan konargöçer kültürü bizzat yaşayan, bu geleneği yaşayanların soyundan gelen ya da yerleşik kültürde (köy, kasaba ya da şehirler) yaşamakla birlikte söz konusu geleneği gözlemleyen, duyan, dinleyen, yazılı kaynaklardan okuyan âşıklar vardır. Bölge âşıklarının şiirleri incelendiğinde, konargöçer yaşam biçiminin önemli bir kültürel ögesi olan devenin çeşitli yönleriyle şiirlere konu edildiği görülmektedir. Bu makalede, Çukurovalı otuz iki âşğın şiirinde devenin; çeşitleri (tülü deve, yoz deve), yaşına göre aldığı isimler (köşek, dorum), rengi (boz, sarı, mor, kara deve), çan ve süslemeleri, yük hayvanı oluşu, görünüşü, yürüyüşü, deyim ve atasözü, halk inancı ve benzetme ögesi gibi pek çok yönden işlendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ukurova, âşık, şiir, deve, konargöçer.

Abstract

Nomadic life style which depends on animal husbandry, has prevailed throughout history in Çukurova region. Due to the climatic conditions of the region, depending on the season, the tribes descending to Çukurova in the winter had to migrate to the plateaus that were cool with their camels in summer. Camel has lost its old importance with the transition to agriculture and consequent settled life as a result of the resettlement policy which was started during the Ottoman Empire and continued with the establishment of the Republic. With the

* Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Osmaniye-Türkiye.

Elmek: adoganer80@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-4600-8350

mechanization of agriculture, transportation and transportation, the need for camels has been completely eliminated. Çukurova has been one of the regions where the minstrel tradition is alive as well as the nomadic life style. These two cultures kept their existence by intertwining and feeding each other. Among the minstrels of Çukurova, there are minstrels who live the nomadic life style personally, descend from those who live this tradition or live in settled culture (villages, towns or cities), but observe, hear, listen and read from the written sources. When the poems of the minstrels of the region are examined, it is seen that the camel, which is an important cultural element of the nomadic life style, is subject to poems in various aspects. With this article, in the 32 Çukurova minstrels' poems, it is found that camels are classified according to their types (tulu camel, yoz camel); names taken by age (köşek, dorum); the colors (gray, yellow, purple, black camel); bells and decorations, pack animal, appearance, walking, idioms and proverbs, folk beliefs and analogy items.

Keywords: Çukurova, minstrel, poem, camel, nomad.

Giriş

Çukurova bölgesi, tarihte konargöçer yaşamın sürdürüldüğü bir coğrafya olarak görülmektedir. Avşar, Cerit, Tecirli, Yörük vd. aşiretler kışlak olarak kullandıkları Çukurova'dan yaylalara ya da çeşitli bölgelere develeriyle göçmüşlerdir (Doğaner, 2013).

Konargöçerler için deve öncelikle yük hayvanı olarak kültürel öneme sahiptir. Motorlu araçların ve bunların gideceği yolların yaygın olmadığı dönemde taşımacılık develerle yapılırdı. Deve; at, katır ve eşeğe göre daha fazla yük taşıyabilmekte, daha uzak mesafelere gidebilmekteydi.

Konargöçer aşiretlerin büyüklü küçüklü develeri olsa da göç sırasında yedi deveyle bir katar oluşturulur. Katardaki develer birbirine bağlanır. Gösterişli, cesur develer en önde olur, bu develere ala çuvallar, kıymetli eşyalar yüklenir. Katarın en önünde de eşek olur.

Hayvancılığın azalmasına paralel olarak deveye olan ihtiyaç da azalmıştır. Çiftçiler tarlalarını sürmek için öküze ihtiyaç duymuşlardır. Yük taşımak için at, eşek, katır kullanılmıştır. Ayrıca, yerleşik hayatla birlikte hem yük azalmış, hem de yükün taşınacağı mesafe kısalmıştır.

1950'li yıllardan sonra Türkiye genelinde motorlu taşıtlar yaygınlaşmış, kara yolu yapımına hız verilmiştir. Yerleşik hayata geçişin neredeyse tamamlandığı bu yıllardan sonra Türkiye'de traktörün yaygınlaşmasıyla birlikte develere ihtiyaç kalmamış, develer yerini traktöre bırakmıştır. Deveyle mukayese edildiğinde traktörle daha fazla eşya taşınabilmektedir. Ayrıca hayvancılıkla birlikte çiftçilik yapılmaya başlandığından traktör ihtiyacı doğmuştur.

Hayvancılığı, dolayısıyla konargöçer yaşam biçimini bırakıp yerleşenler, tarımla geçimini sağlayanlar hayvanlarının tamamını hemen satmışlardır. Bazı Yörükler hayvanlarını toprakla takas ederek yerleşik hayata geçmişlerdir. Artık, yazın sıcağından kurtulup serin yaylalara dinlenmek amacıyla çıkan Yörüklere traktör yeterli gelmiştir. Bununla birlikte, 1955 yılında Adana'nın Abidinpaşa Caddesi'nde motorlu taşıtlar yerine develerin kullanıldığı kaydedilmiştir (Ekmekçi, 2006: 81).

Çukurova bölgesini anlatan kültürel unsurlardan birincisi konargöçerlikse ikincisi de âşıklık geleneğidir. Bu iki unsur birbirini beslemiş, iç içe geçerek geçmişten bugüne taşınmıştır. Konargöçer olan aşiretlerin beyleri ve üyeleri âşıkları korumuşlar; düğünlere, şöenlere onları davet etmişlerdir. Bunun yanında aşiretlerin içinden de

âşıklar çıkmıştır. Artun, âşıkları yetiştikleri yere göre sınıflandırırken Karacaoğlan ile Dadaloğlu'nu "konar-göçer âşıklar" içerisinde değerlendirir. Onun ifadesiyle "17. yüzyılın güzellik âşığı Karacaoğlan'la, 19. yüzyılın siyasal şairi Dadaloğlu, göçebe toplum içinde yetişmiş, o toplumun acılarını, sevinçlerini paylaşmışlardır." (Artun, 2012: 52). Bunun yanı sıra, bu iki âşık, toplumun kültürel unsurlarını da şiirlerinde yansıtmışlardır.

Âşık tarzı şiirlerde halk kültürüne ait zengin bir malzeme bulabilmekteyiz. "Âşığın şiirleri yaşadığı çevreyle ilgilidir. O nasıl şiirleriyle çevresini etkiliyorsa, yaşadığı çevre de âşığın şiirinin oluşmasında etken olacaktır." (Artun, 1996: 36). Karacaoğlan, Dadaloğlu dışında Âşık Duran Şihlioğlu (1933-2012), Âşık Ali Karabacak (1934-1978), Âşık Kara Mehmet (1937-2014), Mehmet Aydın (1941-...), Balıç Osman (1952-...), konargöçer yaşam biçiminden gelen ve bu kültürü yaşamış olan âşıklardır. Dolayısıyla bu âşıklar, deve ile ilgili bilgilerini sözlü kültür ortamında edinmişler, hatıralarını şiir formunda dile getirmişlerdir. Âşık Feymanî (1942-...), Âşık Hacı Karakılıç (1948-...), Âşık Ali Anbarcı (1949,...), Âşık İmamî (1954-2012) bu kültürü dışarıdan gözlemlemişler, dinlemişler ve yazılı kaynaklardan okumuşlardır. Âşık Duranoğlu (1956,...) ise bu kültürü yaşayanlardan dinlemiş, yazılı kaynaklardan okumuştur.

Konargöçer kültürü yaşayan bir aileden gelmeyen, yaylak-kışlak arasındaki göç yolu üzerinde bulunan yerleşim yerlerinden olmayan, Yörük Türkmen derneklerinin düzenledikleri şöenlere katılmayan ya da sözlü ve yazılı kültür, elektronik kültür ortamlarında öğrenebileceği bu konuya çok önem vermeyen âşıkların şiirlerinde deve ile ilgili unsurlara rastlanmamıştır. Bunun yanında, deve konusundaki bildiklerini şiirlerinde kullanmayan âşıkların da olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan deve; halk inanışlarımızda, halk oyunlarımızda, hat sanatımızda, atasözlerimizde, deyimlerimizde, türkülerimizde, ağıtlarımızda, manilerimizde, ninnilerimizde, bilmecelerimizde, fıkralarımızda, masallarımızda motif olarak işlenmiştir (Alptekin, 2019; Bozyiğit, 1997; Ekici, 2016: 9; Gürsoy Naskali vd. 2014). Bu tespitlere paralel olarak Çukurova bölgesi âşıklarının şiirlerinde, deve ve deve ile ilgili unsurların zengin bir şekilde yer aldığı söylenebilir. Bu unsurları on altı başlık altında sıralamak mümkündür.

1. Deveyle İlk Kez Karşılaşma

Deveyi daha önce görmeme, deveye ilk kez rastlama şiirde işlenen konular arasındadır. Âşık Ali Anbarcı¹ develeri gördüğünde şaşırır, onlar hakkındaki bilgiyi annesinden alır. 1950'li yıllardan sonra, eşiğin, atın bilinmesine rağmen devenin unutulması, deveyle ilgili bilgilerin daha yaşlı kişilerden öğrenilmesine örneklik teşkil etmesi açısından önemlidir. Nesiller arası kültür aktarımı örneği şu şekilde gerçekleşir:

"Ana dedim, peki bir eşiğin ardına bir sürü at bağlamışlar, dedim. Anam, Ali'm yavrum onlar at değil, dedi. Ya, dedim. Anam, oğlum onlar deve, dedi. Peki bunlar adamı yemez mi, dedim. Anam onlar çok uslu hayvanlar dedi ve onların yani develerin erkeğine daylak derler. Dişisine maya derler. Yeni doğan yavruya potuk biraz büyüğüne köşek derler, dedi. Anbarcı bu anlatımdan sonra şiirinde şu dörtlüğe yer verir: "Sıra sıra

¹ Ali Anbarcı, 24.05.1949 tarihinde Adana'nın Kadırlı ilçesine bağlı Kesikkeli köyünde doğmuştur. Avşar aşiretine mensuptur. Kendisiyle 31.01.2012 tarihinde Adana'da görüşülmüştür.

develeri dizili/ Anam bunlar Yörük müdür sor hele/ Derileri yağlı peynir bezili/ Anam bunlar Yörük müdür sor hele"² (Doğaner, 2013: 598, 599).

2. Devenin Cinsi ve Yaşı

Deveye; cinsine, cinsiyetine, yaşına, rengine göre çeşitli isimler verilmektedir. Şiirlerde çeşitli deve cinslerinin yer aldığı görülmektedir.

Çukurova âşıklarının pir olarak kabul ettikleri Karacaoğlan'ın şiirlerine bakıldığında yirmi bir dörtlükte deve ve deve ilgili sözcüklere yer verildiği görülmektedir. Bunların beşinde deve, sekizinde maya, üçünde tülü maya, birinde telli maya, birinde hecin, birinde de daylak, birinde pohur ile köşek kelimesi kullanılmıştır. Bunların dışında, Karacaoğlan'ın bir dörtlüğünde ise tepesinde gözü olan milletten bahsedilmiş, ayak izlerinin deve tabanına benzediği ifade edilmiştir. Karacaoğlan'ın deveye ilgili şiirlerinin yarıdan fazlasında (on iki dörtlükte) maya cinsi deveden bahsedilmektedir. Maya, dişi devedir. Tüylü olduğu için tülü maya da denmiştir. Daylak, pohur, köşek kelimeleri ise devenin yaşına göre aldığı isimdir.

Karacaoğlan'ın şiirinde kır at, heybeti ve yürüyüşüyle "hecin devesi"³ benzetilmiştir: "Kır at gelir *hecin* gibi,/ Yağmur yağar sicim gibi,/ Anam kızı bacım gibi/ Gelir de karşımda durur" (Cumbur, 2001: 290).

Devenin yaş olarak büyük ya da küçük oluşu "tor" kelimesiyle anlatılmaktadır: "İngininden yükseğine çıkılmaz,/ Kaplan girse meşelerin sökülmez,/ *Kumaş yüklü tor taylağın çekilmez*,/ Evleri sürgüne gitti yaylanın." (Cumbur, 2001: 246).

3. Devenin Rengi

Şiirlerde; boz, sarı, mor ve kara⁴ renkli develerden bahsedildiği görülmektedir:

"*Issız kalsın boz mayalı obamız/ Yok ki ağlıyan anamız, babamız/ Kana boyanmadan sırma abamız/ Erzurum dağında koyun güdelim.*" Karacaoğlan (Cumbur, 2001: 15).

"Yüklendi göçümüz *sarı deveye*/ Salı günü çıktık Sofudedede'ye/ Gitmemiz müşküldür ordan öteye/ Bugün burda akşam olsun ağlasın." Âşık Ali Şahin (Atılğan, 2002: 311).

"*Mor mayayı boz deveye çatarlar/ Yayla vakti çadır kurup yatarlar/ Mertlik türküsüne halay tutarlar/ Türküsü kavalı sazı bambaşka*" Âşık Hacı Karakılçık-Bambaşka (Turgut, 1995: 384).

4. Devenin Tabanı

Bölgede bir süs bitkisine ad olan deve tabanı sözcüğü şiirlerde de geçmektedir. Bir şiirde tepesinde gözü olan milletten bahsedilmiş, bunların ayak izlerinin deve tabanına benzediği ifade edilmiştir: "Bir millet var, tepesinde gözü var/ *Deve tabanına benzer izi var.*" Karacaoğlan (Cumbur, 2001: 348).

² Makalede, incelenen şiirlerin deveye ilgili dörtlükleri ya da dizeleri alınmış ve deveye ilgili yerler italik olarak gösterilmiştir. Ayrıca, şiirin kime ait olduğu ve varsa başlığı yazılmıştır. Âşıkların kendi yayınladıkları şiirlerde ise, varsa, sadece şiirin başlığına yer verilmiştir.

³ hicin (hecin) kelimesi, incelemeye esas aldığımız kitabın sözlük kısmında "Koşu için kullanılan, yük taşımayan hörgüçlü deve, güçlü deve" (Cumbur, 2001: 421) olarak açıklanmıştır.

⁴ Kara renkli deve ölümü çağrıştırdığından "Halk İnanışı ve Dinî İnanış" başlığı altında değerlendirilmiştir.

Sincik kelimesi, Osmaniye'nin Düziçi ilçesinde incik kemiği yerine kullanılmaktadır. İki mısrasını aldığımız şiirde, bir kişinin ayağı biçimsiz yapısı nedeniyle deve tabanına benzetilmiştir: "İşe aldılar mı Fakı Mincik'i/Deve tabanına benzer sinciği" Âşık Çobanoğlu (Âşık Çobanoğlu, 2018: 76).

5. Devenin Çıkardığı Ses

"Bozulamak" olarak adlandırılan deve bağırması, şiirlerde özellikle "yaylaya göç zamanının geçmesi, devenin yavrusundan (köşek) ayrılması gibi" olumsuz bir durumu anlatmak için kullanılmaktadır. Mirzaoğlu'nun (2003:3, 111) tespitlerine göre *bozlamak*, *bozulmak* gibi sözcükler bütün Türk dünyasında "bağırarak, feryad etmek, devenin bağırması, inlemesi ya da deve gibi, acıyla yüksek sesle ağlamak." anlamlarını taşır ve *bozlamak* kelimesi terim olarak Çukurova bölgesine ait "bir sözel hikâye türü ve bir terennüm tarzı" için kullanılır. Deve sesiyle ilgili tespit edilen üç örnek şöyledir:

"Karamehmet der de içim sızılar/ İlkım ilkım yükseliyor yazılar/ *Deve katar katar dorum bozular*/Gayrı aşiretin göçme zamanı." (ÇÂKM, 2007: 103).

"Sağmal gelip, yoz yerinde özleşse,/ *Deve gedip, köşek kalıp bozlaşsa*,/Poyraz vurup çam dalları sızlaşsa,/Şerit gibi karlar sıralanmalı." Ali Karabacak (Karabacak, 2001: 77).

Dadaloğlu ise daha farklı bir şekilde tülü devenin sesini bülbül sesine benzeterek övmüştür. Olumlu bir durum, övgü söz konusu olduğundan "bozlamak" kelimesi yerine "tülü sesi" kelime grubunu kullanmıştır: "*Deveniz gelirdi tülülü, bazı/Tülünün sesi de bülbül avazlı*/Aşığımız vardı kucağı sazlı/Bahşişina cömert idi elimiz" (Özdemir, 2007: 244).

6. Devenin Yerinden Kalkması

Deve cüsseli bir hayvan olmasından ve yükü yerdeyken sırtına sarılmasından çıktığı yerden kalkması çok zor olur. Bu özelliği şiirde işlenmiştir: "Şahin sever küçük kuşu/Çok büyüktür filin dişi/ *Zordur devenin kalkışı*/Yük ağırdır tekler durur" Mehmet Şahin (Âşık Zerdî)-Hayvanat Bahçesi (Turgut, 1995: 440-441).

7. Deve Gütme

Veysel Karani Hazretleri'nin deve gütmesi şiirde telmih unsuru olarak kullanılmıştır: "*Bir dem çoban olduk deve güderdik*/Bir dem derdi sabır ile giderdik/Balığın karnında zikir ederdik/Hu Allah Muhammet Ali diyerek" Feymanî-Deyiş (Artun, 1996: 325).

Yörede, gerçek bir yaşantının ifadesi olan "Aydınlının kocayanına koyun güttürürler." (Doğaner, 2013: 543) atasözü söylenmektedir. Şiirde ise; zamanın bozulması, ekonomik anlamda işlerin kötüye gitmesi mecaz anlamda deve gütmekle anlatılmıştır: "Çok esnaf siftahsız eve gidiyor/Kimileri göçüp köye gidiyor/ *Kimi, işin bozdu deve güdüyor*/Zaman mı bozuldu, biz mi bozulduk?" Zaman mı Bozuldu? (Âşık Dertli Kazım, 2015: 551).

Osmaniye ile Hatay'ın Erzin ilçesi arasında Kısık adı verilen yerde kışlayan Yörüklerden Gökkarı Mustan'ın oğlu Hasan, develeri gütmek için yol kenarına, eski Kısık karakolu civarına, çıkar. Devenin dizgini de çocuğun kolundadır. Arabalar geçerken develer ürker ve Hasan'ı sürükler. Hasan dizgini aralayamaz ve yoldan geçen arabanın altında çiğnenir. Herkes başına toplanır; ama Hasan'ın bedeni soğumuş, kımltı

kalmamıştır. Bunun üzerine Hasan için arkadaşı Balıç Osman⁵ iki dörtlüğünü hatırlayabildiği bir ağıt söyler: “Şafakla yattım da bir rüya gördüm/Sabahleyin kalkınca hayra yordum/Götüreyim mi deveyi diye babama sordum/Dedi ki babam katarla, götür gütt diye./Katarladım da develerimi çektim/Boynumu bir yana mahzunca büktüm/Küçücük Hava'nın da gözünden öptüm/Ben gidiyom bacım, sen unut diye” (Doğaner, 2013: 493).

8. Devenin Bakımı ve Beslenmesi

Yörük aşiretinden Âşık Kara Mehmet, şiirinde gelin kızların develere kovalarla su verdiğinden bahsetmektedir: “Çökmüş bura aşiretin devesi/Sulamış gelin kız elde kovası/Her dalında doksan serçe yuvası/Kaç yavru yetişt, kaç uçtu çınar” Kara Mehmet (ÇAKM, 2007: 196).

İnsanların develere nasıl seslendiği şiirlerde anlatılmaktadır. Konargöçer kültürden gelen, günümüzde yaylaya göçemese de hayvancılık yapmaya devam eden Mehmet Aydın⁶ şu bilgileri verir: 1960 yılında bizim Yörükler yaylaya çıkardı. Komşularımızda üç güzel kız vardı. Sabahları gün şöyle az minare boyu çıkınca develer sulanırdı. Bir gün dinledim ki kızlar deveyi suya çağırıyorlar “ök ök” diyerek. O zaman şöyle bir Yörük türküsü yazmıştım: “Şalbalı sekinin de şalbalı yurdu/Güzeller yayladan sahile indi/Karagöz Fatma ile Sürmeli Döndü/Ök ök diyen dilleri olsam Döne'nin.” (Doğaner, 2013: 610).

Develer diken yemeği çok sever. Bu özellikleri, mecaz anlam kazanarak atasözü olarak da kullanılabilir. Âşık İmamî'den alınan dörtlükte, her canlı türünün ya da birey olarak her insanın kendine özgü özellikleri olduğu ifade edilmektedir: “Yılanı süt ile alırlar tava/Deveye dikenli dal gösterirler/Şahinler yükseğe kurarken yuva/Kuluçka tavuğa fol gösterirler.” (Turgut, 1995: 150, 419).

9. Yurtla Özdeşleşen Develer

Çukurova bölgesi ve bu bölge içindeki Toros dağının uzantıları anlatılırken deveden bahsedilir: “Develeri canlı bir uzun kervan/Varır yurttan yurda yeterdi dağlar/Kekiğin kekiğin dertlere derman/Alıcı kuşların beterti dağlar” İsmet Atlı-Toroslar (Atılğan, 2007, C.1: 133).

Yine il, oba tasvir edilirken develerinden de bahsedilir: “İssız kalsın boz mayalı obamız/Yok ki ağılıyan anamız, babamız/Kana boyanmadan sırma abamız/Erzurum dağında koyun güdelim.” Karacaoğlan (Cumbur, 2001: 15).

Çukurova yörükleri Aydın'dan geldiklerinden bölgede “Aydınlı” olarak da adlandırılır (Doğaner, 2013: 8). Geldikleri yere özlem anlatılırken deveye de yer verilir: “Benden selâm söylen Aydın iline,/Top kara zülüflü mayalarına./Bizim ilde çakır doğan olamaz,/Yavru şahan konar sarp kayalarına” Karacaoğlan (Cumbur, 2001: 81).

Dadaloğlu, 19. yüzyılda, Çukurova bölgesinde konargöçer yaşam biçiminin zorunlu iskânla sonlandırılmasını, deve katarının bozulmasıyla mecaz anlamı da düşündürecek şekilde kullanır. Aşiretin güzel kızı yerine ağasının deve çekmesi gelenekte olmayan bir durumdur: “Ovalar ovalar Çukurovalar/Uçtu şahin ıssız kaldı

⁵ Osman Balıç; 1952-Kadirli doğumlu, okuryazar, Saçıkara Yörügüdür. Geçmişte, yazdığı destanları matbaada çoğalttırıp sattığını söylemektedir. Kendisiyle, 08.01.2011 tarihinde ikamet ettiği Osmaniye'nin Toprakkale ilçesinde görüşülmüştür

⁶ Kont Mulla lakaplı Mehmet Aydın, 1941 yılında İmamoglu'nda doğmuş Saçıkara Yörügüdür. Kendisiyle 27.11.2011 tarihinde Osmaniye'de görüşülmüştür.

yuvalar/*Amber Ağam çeker tülü mayalar/Bozuldu katarı, teli Avşar'ın*" (Özdemir, 2007: 255).

Yaylanın güzellikleri anlatılırken develere de yer verilir: "Dağlar senin koc'Avşar'ın varıdı/Yaylatmazdı Bozdoğan'ı, Cerit'i/Tor mayalar (uğrunda) güzellerin yürürdü/Aralıkta kalan beyler nic'oldu" Dadaloğlu (Özdemir, 2007: 266).

10. Deve ve Zaman

Geçmişteki konargöçer yaşama, Yörüklüğe duyulan özlem deve motifiyle anlatılmaya çalışılmış, zamanla birlikte sosyo-kültürel hayatın değişmesiyle devenin yerini kamyon almış, yakın dönemde yapılan şöenlerde geleneksel kültürü temsilen develere yer verilmeye başlanmıştır.

Deve konargöçerler için sadece bir yük hayvanı değildir. Yörükler deveye karşı duygusal bir bağ kurmuşlardır. Deve geçmişi, yaylalara göçü hatırlatır. Yaşlılar için bu dönem gençlik dönemleridir. İçinde yaşanan yerleşik hayat ile geçmişte yaşanan konargöçer yaşam biçimi mukayese edilirken geçmişteki yaşamın tercih edildiği görülür:

"Bilmez misin sen Avşar'ın elini/Tor mayalar çekmez miydi gelini/Sarı çiçek, mor menevşe, gülünü/Eli iskân gidik Avşar nic'oldu" Dadaloğlu (Özdemir, 2007: 266).

"Kara çadır kurup kazık çakanlar/Katarlı develi Yörükler nerde/Elinde kirmeni koyun güderler/Elleri kınalı Yörükler nerde" Âşık Ali Anbarcı (Doğaner, 2013: 597).

"Karamehmet derde beni seslerdin/Ormanınla bu diyarı süslerdin/Ak sürüyü boz deveyi beslerdin/Hanı aşiretin elin Sarıçam" Âşık Kara Mehmet (ÇÂKM, 2007: 141).

"Gelin çeker deve katar katardı/Yük üstüne ala kilim atardı/Koca çanlar lömbür lömbür öterdi/O sesi duyduğum aklıma düştü" Âşık Kara Mehmet (ÇÂKM, 2007: 216, 217).

"Dört gözünen ilkbaharı beklerdik/Her gün kalkar havaları yoklardık/Yükümüzü develere yüklerdik/ Yaylaya göçerdik bundan iyiydi" İbrahim Özcanlı (Postacı) (Özcanlı, t.y. s. 46).

"Yayladan yaylaya konar göçerdik/Devemiz var iken bundan iyiydik/Tereyağ yerdik ayran içirdik/Devamız var iken bundan iyiydik" Yörük Âşık Duran Şihlioğlu (YÂDŞ, 2004: 95).

"Ceftli yanık gitti, yok oldu bişşek/Hani kara daylak, sürmeli köşşek/Yünden ve pamuktan yapılan döşşek/Süngerin kokusu nefes tıkıyor." İsmet Atlı-Zamane Değişti (Davutluoğlu, 2011: 78).

İsmet Atlı'ya ait bir başka dörtlükte zamanın değişmesi Çukurova bölgesinde develerin artık görünmemesiyle açıklanmıştır: "Göze görünmüyor filler develer/Az gelir oldu dağlar ovalar/Radarlar mekikler yıldız kovalar/Uzaylılar gelmiş cinin yerine" İsmet Atlı-Devran Dönüyor (Atılgan, 2007, C.1: 48, 91).

Konargöçer yaşamın sona ermesi, yerleşik hayata geçişle birlikte devenin önemi kalmamıştır. Deve yerini kamyonu bırakmıştır: "Boz merkepler nerde kalmış/Yerini taksiler almış/Tülü devem kamyon olmuş/Geliyor bizim Yörükler" Hacı Karakılıçık (Doğaner, 2013:711).

Zamanın geçmesi, bireyin hayatına indirgenerek de anlatılmakta, gençlik döneminden yaşlılık dönemine geçildiği ifade edilmektedir: “Âşık Mehmet'im de yazamaz oldum/Ala karlı dağlar gezemez oldum/Katar mayaları dizemez oldum/N(e) olur bahşişimi ver Yörük kızı” Kazoğlu Âşık Mehmet (Davutluoğlu, 2011: 250).

“Yörük Kızı 2” adlı şiirden alınan dörtlükte ise, zamanın değişmesi, konargöçer kültürden gelen kişilerin yaşlanması deve imajı kullanılarak verilmeye çalışılmıştır: “Sarılmış çiçeğe dağlar ovalar/Ötüşür yaylada ala kavallar/Katar katar olmuş tülü mayalar/Bizim illerde yaylasına vardı mı” Âşık Feryadı (Turgut, 1995: 401).

Yörük Dernekleri, kültürlerini tanıtmak amacıyla düzenledikleri şölenlere deve de getirmektedir. Şölene gelen kişiler, deveyi yakından görmekte, üzerine binip tur atmaktadır. Temsilî olarak yörük göçü canlandırılmaktadır. Âşık İmamî'den alınan dörtlükte bu konu şöyle işlenir: “İmamî yaylasam bir ay/Gelip gidebilsem her ay/Kara çadır Kervansaray/Tülülere binmişiniz” Toros Yörük Şöleni (Topak, 2012: 312).

11. Deve ve Sevgili

Sevgilinin güzelliği, maya cinsi deveye benzetilerek anlatılır. 1964 Kadirli doğumlu ve Yörük aşiretinden olan Kamil Kurt (Kamili), sevgiliyi tülü mayaya benzetir: “Sabahleyin benzer aya/Gören sanır tülü maya/Kova alır gider suya/Kamil beni övsün diye” Kamil Kurt-Gören Beni Övsün Diye (Ekmeççi, 2006: 320).

Âşık; “beğlik maya”, beylere layık maya, bakımlı, gösterişli maya diyerek sevgilinin güzelliğini daha da pekiştirebilmektedir: “Şu yavrının yamacında durulmaz./Hörü müdür, melek midir bilinmez./Azca baha ile satın alınmaz,/Beğlik maya gibi geçti sabahtan” Karacaoğlan (Cumbur, 2001: 152).

Sevgilinin kibar, salınarak yürüyüşü, maya adı verilen dişi devenin yürüyüşüne benzetilir. Karacaoğlan'dan alınan aşağıdaki üç dörtlükte de bu benzetmeyi görebiliriz: “Ala pınar, taşın kara;/Cemalın benzettim aya./Yürüyüşün tülü maya,/Güller topla benim için.” (Cumbur, 2001: 285).

“Tülü maya yürüyüşüm,/İspir balaban bakışım,/Yayla çiçeği kokuşlum,/Nergis topla benim için” (Cumbur, 2001: 286).

“Sen asla kötüyün eyleme pazar/Hamaylılar takın, değmesin nazar./Ağca ceran gibi, çölde ne gezer?/Tülü maya gibi sallan, gez gelin.” (Cumbur, 2001: 144).

12. Deve ve Yiğitlik

Yiğit ve yiğitlik övülürken de devenin büyük cüssesi, bozulması, ağzından köpük saçması gibi özellikleri benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Erkek develer kış aylarında kızar ve ağzından köpük saçar: “Bekir Â'yı dersin yüksekte uçar/Nârasın duyanlar akşamdan kaçar/Girgin deve⁷ gibi köpüğün saçar/Sanasın havadan yağmur yağıyor” Dadaloğlu (Özdemir, 2007: 134, 202).

13. Yük Hayvanı Olarak Deve

Deve, konargöçer aşiretlerde, özellikle yaylaklar ile kışlaklar arasında yapılan mevsimsel göçlerde yük taşımada kullanılmaktadır. Bu özellikleri şiirlerde şu şekilde anlatılır:

⁷ “Girgin deve: Kızgın deve” (Özdemir, 2007: 449).

“Havayi, hey deli gönül, havayı;/ Ay doğmadan şavkı vurdu ovayı./ *Türkmen kızı katarlamış mayayı/Çekip gider, bir gözleri sürmeli*” Karacaoğlan (Cumbur, 2001: 106).

“*Havayı da, deli gönül, havayı;/ Alıcı kuş yüksek yapar yuvayı./ Türkmen kızı katarlamış mayayı/“Hani yaylam?”* der de arzular gider.” Karacaoğlan (Cumbur, 2001: 221).

Mayanın hası, ön devesi, katarın başında olur. Bu deveyi de obanın en güzel kızı çeker. Göçte, özellikle de baharda yaylalara çıkılırken develer çanlanır. Çan sesi göçü çağrıştıran bir sembol hâline de gelmiştir:

“Arap atı köstek ile tutarlar,/ Binenler üstüne cirit atarlar,/ *Benli Cennet mayaların katarlar/Alay kurup göç önüne düştü mü?*” Karacaoğlan (Cumbur, 2001: 131).

Yaylaya göç develerle yapılmaktadır. Göç sırasında develerin çanları, develerin üzerindeki halı ve kilimler şiirlerde yer bulmuştur:

“Kuşlar cıvıldaşıp rengârenk öter,/ Güller açılıp da zambaklar biter,/ *Yörükler deveyi ederler katar,/Çanlar birbirine vurulur gayrı...*” Mehmet Halaçoğlu/ Gayrı (Yüce, 2011: 234).

“*Devesin sorarsan yoz ile tülü/Üstüne atmışlar kilimle halı/Sana derim sana Saraycık beli/Salma Saraycık salma eyle Selver’i*” Mehmet Aydın (Doğaner, 2013: 606).

Yörüklerde deveyi evin genç, güzel kızı çeker. Sevda konulu şiirlerde sevgiliye duyulan özlem anlatılırken buna gönderme yapılır:

“Yar bana bırakıp aşkı sevdayı/ Terk eyleyip gidip Çukurova’yı/ *Katarlayıp tülü bozlu deveyi/Sallanıp önüne düştü mü ola*” Âşık Kara Mehmet (ÇÂKM, 2007: 14).

“*Sevdiğim, sendedir mayanın hası,/Bağrımı deliyor çanının sesi./Her sabah, her sabah, göçün arkası/Ağalar beğleri arzular gider.*” Karacaoğlan (Cumbur, 2001: 220).

Göç sırasında, deveye durma komutunu vermek katarı çeken Yörük kızına düşer: “Yeter Mehmet çoktur bunun çilesi/ Nerden çattı bu başıyın belası/ Al varıyor Anavarza kalası/ *De ki develere ‘ık’ Yörük kızı*”. Kazoğlu Âşık Mehmet Mart (1925) Kadırlı-Sıtır Köyü, (Davutluoğlu, 2011: 249, 250).

Bazı dörtlüklerde sevgili mayaya benzetilmez, katardaki maya ile birlikte anılır: “*Katarında telli maya/Cemalın benzettim aya,/ Ak göğsünü sıkılmış saya,/Çalar gider peşlerini.*” Karacaoğlan (Cumbur, 2001: 285).

Sevgiliye yaklaşmak isteyen şair, sarvan⁸ olarak bunu gerçekleştirebileceğini düşünmektedir: “Karac’Oğlan, geldi güzel kervanı./ Ben olayım *devesine* sarvanı./ Fırsat elde iken sürün devranı,/ Kocalıkta devran sürülmez imiş.” Karacaoğlan (Cumbur, 2001: 160).

Göçe çıkılırken deveye yük yüklemek, göç sonunda yükleri indirmek kadınların görevidir: “Biz de binerdik Arap atlara,/ Mevlâm sen uğrattın türlü dertlere,/ Ala karlı, mor sünbüllü yurdlara/ *Benli Cennet mayaların çeşti mi?*” Karacaoğlan (Cumbur, 2001: 131).

“Karac’Oğlan der ki: Zâtından zâtı./ *Yüklendin de gitsin deveyi, atı./Göçmek değil bizim ilin murâdı./Yâr ile gittiğim yollar görünür.*” Karacaoğlan (Cumbur, 2001: 239).

⁸ Sarvan; katarı idare eden, yöneten kişidir.

“Bize haram oldu Çukurovalar/Şahin uçtu ıssız kaldı yuvalar/Türkmen kızı katarlamış mayalar/Bozuldu katari, teli Avşar’ın” Dadaloğlu (Özdemir, 2007: 107).

Âşık Hacı Karakılçık, Çukurova’dan dört ay süreyle ayrılıp yaylada kalan Yörük kızına tembihte bulunur: “Dört ay yaylada alın temiz havayı/Çöz kara çadırı, yükle deveyi/Unutma bizleri, Çukurova’yı/Kış gelmeden geri kaç yörük kızı” (Alptekin, 1993: 83).

Dadaloğlu; aşireti, aşiretteki güzelleri ağırlayan dağlara, yaylalara imrenir: “Dadaloğlu’m bunu böyle diyeli/Üç yüz altmış altı dağı sayalı/Burnu hırızmalı katar mayalı/Kol kol olmuş gelir elin var dağlar” (Özdemir, 2007: 288).

1966 Karaisalı doğumlu olan Ali Çelik (Yetimi) maddi ve somut olmayan kültürel unsurlarımıza yer verdiği şiirinde develerle yaylalara göçten bahsetmiştir: “Yayıklar yayılır ayran içerdik/Ellik orak ile ekin biçerdik/Develerle yaylalara göçerdik/Dağlardan aşardı yolumuz bizim.” Ali Çelik-Dilimiz Bizim (Ekmekçi, 2006: 61, 65).

1957 Tufanbeyli doğumlu olan Selaaddin Bor (Borani), Yörüklerin yaylaya çıkışını tasvir etmiştir. Deveyi çeken güzel, elinde kirmeni ile yün eğirmektedir: “Güzelin unvanı alem dilinde/Burması kolunda kirmen elinde/Çeker devesini yayla yolunda/Yörük kızı bir yaylanın içinde.” Selaaddin Bor-Yörük Kızı (Ekmekçi, 2006: 479).

1963 Kozan doğumlu Sıtkı Kurt (Kurdoğlu), “Zaman” adlı şiirinde bahar mevsimiyle birlikte Yörüklerin yaylaya çıkma zamanının geldiğini ifade ettikten sonra şu dördlüğe yer verir: “Yıkılmış çadırını sarmış deveye/Varıp sorak hele yolu nereye/Mekan kurarısın kuzgun dereye/Mor menekşe koku saçma zamanı” (Ekmekçi, 2006: 484). Bu dördlükte çadırını deveye yüklemiş Yörük güzelinden, yerleşik yaşantı içerisindeki kişi nereye gittiklerini, nerede konaklayacaklarını öğrenmek istemektedir.

14. Zenginlik Göstergesi Olarak Deve

Hayvancılık yapanlar için temel zenginlik ölçütü sahip oldukları hayvan sayısına göredir. Genellikle, koyun ve keçiden ziyade deve sayısına bakılır. Zengin ailelerin daha çok sayıda devesi vardır:

“İsmail Bey, yaylasından kalkınca,/Soğuk sulu yaylalarım, kal’ demiş./Vefâ yok imiş de attan, deveden;/Derde derman olmaz imiş mal’ demiş.” Karacaoğlan (Cumbur, 2001: 161).

Deve ekonomik değer, kıymet göstergesidir: “Yavru, bu sözlerim sana misaldir/Acı sözler, muhabbeti kısaldır,/Gönül versen, yüz deveye misaldir./Uzadıkça katarına avlar var” Karacaoğlan (Cumbur, 2001: 192).

Buhur, iğdiş edilmemiş erkek devedir. Bakımı oldukça zor olduğundan her ailede buhur cinsi deve bulunmaz. Köşek ise devenin yavrusudur. Aşağıdaki dördlüklerde zenginlik tasvir edilirken develerin büyüklü küçüklü olduğu ifade edilmektedir:

“Küheylanı tavlasında çatılı./Pohuru da, köşeği de katılı,/Çadırımız Şam ilinde tutulu/Ortalık çadırılık beğler görünür.” Karacaoğlan (Cumbur, 2001: 239).

“Çadırımız Çamözü’nde tutulu/Devesi de buhurunda katılı/Tavlasında küheylanlar çatılı/Ortası çadırılı beyler görünür” Dadaloğlu (Özdemir, 2007: 368).

“Yer altında saklı param dururdu/Sürüm sulanırken çaylar kururdu/Katarda da *tülü mayam* yürürdü/Şimdi peşengimiz eşek oluksun” Gündeşlioğlu-Züğürtlük (Davutluoğlu, 2011: 219).

“Kahveye oturur bilgiçlik satar/Sanki develeri var katar katar/Boş boğaz geveze fiyaka atar/Kendini beğenmiş bazı ağalar” Kendini Beğenmiş Ağalar (Âşık Dertli Kazım, 2015: 387).

“Katar katar deve çölde yürüse/Ambarlarda yıllık tahıl çürüse/Yüzlerce fedai dışa kürüse/Neticede üç beş metre bezin var.” Üç Beş Metre Bez (Âşık Dertli Kazım, 2015: 503).

1949 yılında Feke’de doğan Varsak aşiretinden Cemil İşler (Şen Çalar), zenginlikten fakirliğe geçiş konusunu deve ve eşek sembolleriyle anlatmıştır: “Koyunu vururdum çaylar kururdu/Soğuk sular da buzlar erirdi/Katarımda türlü devem yürürdü/Şimdi baş bineğim bak eşek oldu” Cemil İşler-Gündeşlioğlu (Ekmekçi, 2006: 136, 140).

15. Halk İnanışı ve Dinî İnanışlarda Deve

Halk inanışlarında; çok rastlanmayan, nadir olarak görülen kara renkli deve uğursuz kabul edilir ve ölüm, hastalık gibi kötü bir durumun habercisi olarak görülür. Yörede, bir kişinin başına büyük bir felaket geldiğinde “Adamın kapısına kara deve çöktü” denir. Ayrıca “Kapına kara deve çöksün.” bedduası söylenir. Karacaoğlan’a ait şu dörtlükte bu inanışla karşılaşırız:

“Kapımıza kara deve çökünce,/Fırtınası şol âlemi yıkınca,/Cehenneme kul seçilip çıkınca,/Kadir Mevlâ’m, o kullardan eyleme” Karacaoğlan (Cumbur, 2001: 352).

Karacaoğlan’dan yıllar sonra Âşık Feymânî de bir şiirinde benzer şekilde kara deveden bahseder⁹: “Göz deymeden kapımıza/Yıkılmadan tapımıza/Kara deve kapımıza/Çökmeden gel ikmadan gel” Feymânî-Ahu Gözlüm (Artun, 1996: 335).

Feymânî’nin yazdığı bu dörtlüğe, eşi Âşık Fatma “Halimiz” adlı şiirindeki şu dörtlülle karşılık verir: “Kara deve kapımıza oturur,/Alır bizi menziline yetirir,/Mezarımda yeşil otlar bitirir,/Dostlarda geriden baktı bu günler” Âşık Fatma (Taşkaya, 2003: 80).

1960 Karaisalı doğumlu olan Yörük aşiretinden Abidin Kaya, fakirliği, yokluğu kara deveye benzetmiştir: “Elleri boş döner eve/Yokluk olur kara deve/Nefis çeker kara çaya/Doymaz fakirlerin karnı” Abidin Kaya-Fakirler (Ekmekçi, 2006: 11, 15).

Devenin yaratılışı, âşıklar tarafından şiirlerde konu edilmiştir. Deve, cennetten gelen beş nesneden biridir. Atışmalarında Kul Mustafa, Feymânî’ye “Cennetten dünyaya beş nesne geldi” şeklinde soru sorar. Feymânî de “Cennetten gelenin biri devedir” cevabını verir¹⁰ (Artun, 1996: 461).

⁹ Feymânî ile 26.06.2019’da yaptığımız görüşmede kara deve ile ilgili halk inanışı konusunda Karacaoğlan’dan esinlenmediğini, Kadirli yöresinde bu inanışın olduğunu ifade etmiştir.

¹⁰ Feymânî ile 26.06.2019’da yaptığımız görüşmede konuyla ilgili “Bu bilginin kaynağı var mı yok mu bilmiyorum ama Kadirli yöresinde halk arasında efsane olarak anlatılmaktadır, biz öyle duyduk. Deve, yılan, tavus kuşu, Adem ile Havva cennetten gelmiştir. Deve, cennetin kapısındadır. Şeytan, devenin boynundan girmiş cennete. Devenin boynu onun için eğri, derlerdi.” bilgisini vermiştir.

Devenin yaratılışında çeşitli hikmetlerin saklı olduğu düşünülür. Kur'an-ı Kerim'in Gâşîye Suresinin, 17. ayetinde "Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır!" ifadesi geçer. Âşık İmamî'nin soru ve cevaplardan oluşan "Kendi Kendisiyle Atışması"nda bu ayet şöyle geçer: "Bakın nasıl yaratılmış deveye/Gökler nasıl yükseltilmiş havaya/Dağ dikilmiş yer yarılmış ovaya/Hangi ayet ile ispat edersin" (Topak, 2012: 166).

İnanışa bağlı uygulamalardan birisi de deve kurban etmedir. Deve koyun ve keçiye göre çok daha büyük ve pahalı bir kurbanlık çeşididir. Gerçekleşmesi çok zor olan işler için mübalağaya başvurularak deve kesmek vaat edilir. Dertli Kâzım, nazlı yâri ile evlenmeyi murat eder. Bu muradı gerçekleşirse düğününde kırk koyun kesileceğini, kına gecesi de deve kesileceğini söyler: "Dertli Kâzım yazar sözün hecesi/Deve kesilecek kına gecesi/Kur'an okunurken yüzde peçesi/ Hakk'a dua eder ağ nazlı yârim." Kırk Koyun Kesilecek (Âşık Dertli Kazım, 2015: 377).

16. Deveyle İlgili Deyim ve Atasözleri

Deveyle ilgili deyim ve atasözleri şiirlerde geçmektedir. İncelediğimiz şiirlerde bu konuda dört deyim, dört atasözü kullanıldığı görülmüştür. Âşıklar, sözlü kültürden bunları öğrenebileceği gibi yazılı kültürden de eserlerine aktarmış olabilirler. Şiirde kullanılan deyimlerden birisi olan "Deve sırtında yatmak." sözüne yazılı kaynaklarda rastlanmamıştır. "Balık kavağa (kurbağa ağaca) çıkınca." (Aksoy, 2016: 613) deyimini ise değiştirilerek kullanılmıştır.

"Deveye hendek atlatmak." (Aksoy, 2016: 716).

"Neyine gerek devenin hendek atlamak/Taşa değse taşa değse zararlı kabak/Feymani susma ha susma haykır muhakkak/Siyaset solucanları kaburgalanmış" Feymanî-Nuru Yargılamışlar (Artun, 1996: 428).

"Deveyi havutuyla yutmak." (Aksoy, 2016: 716).

"Boşa söylemez Havayı,/Zapteyle dağı ovayı,/Hamut ile yut deveyi¹¹,/Merak etme kazanırsın." Ozan Duranoğlu-Kazanırsın (Eynallı, 2008: 47).

"Demokrasi böyle ise seveler/Yutuluyor havuduyla develer/Kimi kolay çiğner kimi geveler/Bir bardak su içer çalan üstüne" İsmet Atlı-Siyasi İftarlar (Atılğan, 2007, C.1: 92).

"Evvilkiler yükün tutup yatarken/Kimi havuduyla deve yutarken/Yeniler sevinip göbek atarken/Eli kolu bezle sarık geliyor." Yeni Yıl Gelirken (Âşık Dertli Kazım, 2015: 535).

Deve sırtında yatmak¹².

"Selamete çıkar beladan kaçan/Bereketi bulur hileden kaçan/Baykuştan huylanıp siladan kaçan/Devenin sırtında yatmış gib'olur" Feymanî-Gibi Olur (Artun, 1996: 421).

¹¹ 23.02.2019 tarihinde Ozan Duranoğlu ile yaptığımız görüşmede kitabında hamut olarak kullandığı kelimenin doğru şeklinin havut olması gerektiğini ifade etmiştir. Deyimin halk arasında hamut şekliyle kullanılması böyle bir yanlış doğurmuştur.

¹² 26.06.2019 tarihinde yaptığımız görüşmede Feymanî, şiirinde kullandığı "Deve sırtında yatmak" sözünün kendisine ait olduğunu söylemiştir. Bu söz, anonimleşmemiş olsa da üslubu ve taşıdığı anlam değeri nedeniyle deyimler arasında gösterilmiştir.

"Balık kavağa (kurbağa ağaca) çıkınca." (Aksoy, 2016: 613).

Bu deyim değiştirilerek "Develer kavakta tünemez." şeklinde kullanılmıştır: "Garp ererse karlar erirmiş amma/Ulemalar höcct verirmiş amma/Bir nesne var çölde yürürmüş amma/Develer kavakta dünemez imiş" İmamî (Topak, 2012: 80, 440).

"Ya bu deveyi gütmeli ya bu diyardan gitmeli." (Albayrak, 2009: 861).

"Bu diyardan da gidemem/Bu deveyi de güdemem/Böylece geçim edemem/Aklım gitti zamcı dayı" Âşık Fidanî-Zamcı Dayı (Artun, 1996: 114).

"Densizin devesi çansız öter." (Albayrak, 2009: 340).

"El deliye ben akıllıya hasretim/Deliler sürüsü katar katarmış/Her ne yaptım ise çare bulmadım/Densizin devesi çansız ötermiş." Âşık Mechulî (Turgut, 1995: 356).

"Deveye sormuşlar ki: 'İnişi mi seversin, yokuşu mu?', 'Düze kıran mı girdi?' demiş." (Albayrak, 2009: 349).

"Sev seni var eğer ise sevenin/Hemen tez mi biter yolu evenin/Enişe yokuşa küskün devenin/Dargınlığı olmaz düz ile dostum" İsmet Atlı-Âşık İmami'ye (Atılğan, 2007, C.1: 124).

"Deve büyüktür ama, beşini bir eşek yeder." (Albayrak, 2009: 345).

"Deli Hazım dediklerim olmadı,/Altmış yıldır delik testim dolmadı,/Deveye de itibarım kalmadı,/Kırkını bir eşek çektikten sonra" Âşık Deli Hazım-Çektikten Sonra (Özçelik, 2004: 115).

Sonuç

Makalede 16 başlık altında 84 örneğe yer verilmiştir. Bu örneklerin sayı olarak küçükten büyüğe doğru dağılımı şöyledir: Deveyle İlk Kez Karşılaşma (1), Devenin Yerinden Kalkması (1), Deve ve Yiğitlik (1), Devenin Cinsi ve Yaşı (2), Devenin Tabanı (2), Devenin Bakımı ve Beslenmesi (2), Devenin Rengi (3), Devenin Çıkardığı Ses (3), Deve Gütme (4), Deve ve Sevgili (5), Yurtla Özdeşleşen Develer (5), Zenginlik Göstergesi Olarak Deve (8), Halk İnanışı ve Dinî İnanışlarda Deve (8), Deveyle İlgili Deyim ve Atasözleri (9), Deve ve Zaman (12), Yük Hayvanı Olarak Deve (18). Buna göre âşıklar tarafından deve daha çok yaylalara göç sırasında, bir güzelin çektiği yük hayvanı olarak şiirlere konu edilmiştir. Deve; güzellik, yiğitlik, zenginlik, yaylaya göç, geçmişe özlem gibi olumlu özelliklerle birlikte anlatılmıştır.

Karacoğlan'dan başlayıp günümüze gelinceye kadarki Çukurova bölgesi âşıkları deve ile ilgili oluşan kültürel unsurları şiirlerinde kullanmışlardır. Bunda bölge âşıklarının, devenin önemli bir yer tuttuğu konargöçer yaşam biçiminden gelmeleri ya da bu yaşam biçiminin etkisinde kalmaları en önemli nedenler olarak gösterilebilir. Ayrıca, aynı gelenek dairesi içerisindeki âşıkların, birbirlerinin eserlerinin etkisinde kalmaları da bu benzerliği ortaya çıkarmıştır.

Çukurovalı âşıkların şiirlerinde deveyle ilgili bazı konuların işlenmediği ya da yüzeysel olarak anlatıldığı görülmektedir. Örnek olarak, deve güreşi konusuna şiirlerde rastlanmamıştır. Deve güreşlerinin Çukurova bölgesinde yaygın olmaması bunun nedeni olarak düşünülebilir. Yine, atı öven şiirlere rastlanmakla birlikte deveyi öven şiirlere rastlanmamıştır. Devenin çanından bahsedilmekle birlikte daha ayrıntıya inilerek çan çeşitleri hakkında bilgi verilmemiştir. Deve yaylaya göç dışında, günlük

hayatta ve askerî alanda yük hayvanı olarak kullanılmasından da şiirlerde bahsedilmemiştir.

Değişerek geçen zaman içinde, geçmişten günümüze kadarki süreçte deve, toplumsal hayattan ve gündelik yaşamdan çekilmiştir. Deve ile ilgili oluşan sözlü kültür, yazılı kültüre aktarılmıştır. Sosyal hayatta, aşkın dış dünyasında yaşanan değişim onun eserlerinde yansımaları bulmuştur. Zamanla kültürün, âşıkların ve birlikte yaşadığı hitap ettiği kitlenin değişmesiyle şiirlerde deveyle ilgili unsurlarda azalma görülmüştür. Bazı âşıkların şiirlerinde deve ve deve ile ilgili özelliklere hiç rastlanmamıştır.

Şiirlerden yola çıkarak deve ve deveyle ilgili unsurlar günümüze gelinceye kadar azalmıştır. Bununla beraber, gündelik hayatta gerçek bir durumun ifadesi olan söz konusu unsurlar, zamanla mecazlaşarak, sembolik bir anlama büründürülerek dönüştürüldüğü ve şiirlerde kullanılmaya devam edildiği söylenebilir. Gelenekten beslenen âşıklar, diğer âşıklarda da rastlanan, yaygın bir kullanıma sahip olan kalıp ifadeleri bırakıp özgün söyleyişlere de ulaşmışlardır.

Son söz olarak, deve konusundan yola çıkarak âşık tarzı halk şiirinin; kültür tarihi, halkın gelenek ve görenekleri, inanışları, maddi kültür unsurları gibi pek çok konuyla ilgili çok sayıda veri sunduğunu söyleyebiliriz.

Kaynaklar

- Aksoy, Ö. A. (2016). *Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâ Kitabevi.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Alptekin, A. B. (Haz.), (1993). *Âşık Hacı Karakılıç Hayatı- Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler*. Antakya: Kültür Ofset Basımevi.
- Alptekin, M. (2019). *Türk Folklorunda Deve*. Konya: Kömen Yayınları.
- Artun, E. (1996). *Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği ve Âşık Feymani*. Adana: Adana Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- _____ (2012). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Âşık Çobanoğlu (2018). *Hayatı, Türkü, Şiir-Destanları*. Düziçi: Fotoçek.
- Âşık Dertli Kazım (2015). *Çukurova'nın Yaşayan Tarihi, Efsane Halk Âşığı Dertli Kazım Hayatı ve Şiirleri*. Adana: Ekrem Matbaası.
- Atılğan, H. (2007). *İşte O Pehlivan İsmet Atlı'dır (C.I)*. T.C. Adana Valiliği.
- Bozyiğit, A. E. (1997). *Türk Halk Edebiyatında Deve Motifi, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri, Ankara 1997*. ss.91-119.
- Cumbur, M. (2001). *Karacaoğlan*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çukurovalı Âşık Kara Mehmet Şiirleri (2007). Adana: Ekrem. [Makelede ÇAKM olarak kısaltılmıştır.]
- Davutluoğlu, İ. K. (2011). *Çukurova'da Bir Alabohça*. (Düzenleyen: F. Sayman). Adana Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Doğaner, A. (2013). *Çukurova Bölgesi Konargöçerlerinde Halk Kültürü ve Halk Edebiyatı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Ekici, M. (2016). *Türklerde Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri. I.Uluslararası Selçuk-Efes Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu Bildirileri* (Ed.D. Ertürk, Ö. Gökdemir), I.Cilt, Sosyal Bilimler, 17-19 Kasım 2016, ss.8-14.
- Ekmekçi, M. (2006). *Yaşayan Çukurovalı Âşıklar ve Geleneğe Tabi Halk Şairleri Antolojisi*. T.C. Adana Valiliği.
- Eynallı, M. (2008). *Sevda Çıkını*. Osmaniye: Osmaniye Ozanlar-Şairler-Yazarlar Derneği (OŞYAD) Kültür Yayınları.

- Gürsoy Naskali, E. & Demir, E. (Ed.), (2014). *Deve Kitabı*. İstanbul: Kitabevi.
- Karabacak, M. (2001). *Âşık Ali Karabacak Hayatı-Sanatı-Şiirleri*. Karaman: Yör-Türk Vakfı.
- Mirzaoğlu, F. G. (2003). *Çukurova Bozlağı*. Ankara: Binboğa.
- Özcanlı, İ. (t.y.). *Orta Asya'dan Çukurova'ya Bizim Eller*. Adana: Ekrem Matbaası.
- Özçelik, M. (2004). *Âşık Deli Hazım*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Özdemir, A. Z. (2007). *Avşarlar ve Dadaloğlu*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Taşkaya, S. M. (Haz.), (2003). *Çukurovalı Âşık Fatma'nın Hayatı ve Şiirleri*. Osmaniye Belediyesi Kültür Yayınları.
- Topak, C. (2012). *Adana'da İmamî*. Adana: Adana Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Turgut, O. (1995). *Adana Âşıklık Geleneği ve Yaşayan Adanalı Âşıklar (Derleme-İnceleme)*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Yörük Âşık Duran Şihlioğlu Hayatı ve Eserleri (2004). Adana: Duyur Ofset. [Makalede YÂDŞ olarak kısaltılmıştır.].
- Yüce, E. (Haz.), (2011). *Kozan Şairler ve Ozanlar Antolojisi*. Ankara: Ayyıldız.

